

שולחן עגול ג

עדות -

או אומה ?

סימפוזיון

מובא בזה פרטיכל של דיון סביב „שולחן עגול“ שנערך ביזמתה של מערכת „קשת“, שלישי בסימפוזיונים הנקבעים לבירור שאלות תרבותיות-חברתיות בעלות חשיבות עקרונית, שבהתאם לגישה שהונחה ביסודו של רבעון זה מוזמנים אליה אנשים הידועים כמחזיקים בהשקפות שונות, מנוגדות אף קטביות.

הנאספים ל„שולחן עגול“ שלישי זה, שהתקיים בתל-אביב ב-26 באוגוסט 1959, היו: המנחה, גבריאל צפרוני, עורך עתון „הבוקר“; ד"ר י. בן-מאיר, עו"ד, ממשדד החוץ, יו"ר „מועדון עולי עיראק“; גרשון גלעד, איש באר-טוביה, מן הרשות לפעולות-תרבות במושבי-עובדים ע"י הועה"פ של ההסתדרות; אליעזר ליבנה, מהנהגת „המשטר החדש“; רומן פריסטר, ממערכת „על המשמר“, מיוצאי פולין החדשים בארץ; אורי רפ, סוציולוג ומרצה בסימניריון-הקייבוצים; ד"ר אנדרה שו-ראקי, מן ההנהלה העולמית של ה„אליאנס“, יליד אלזיריה וחניך הסרבון, סופר והוגה-דעות, שהתישב לא מפבר בארץ; בן-ציון תומר, משורר.

גבריאל צפרוני: הנושא שנקראנו לדון בו יש לו פנים לכאן ולכאן. הבעיה, שאולי אפשר למצות אותה בשתי המלים „ואדי-צ'ליב“, ניסו להמציא לה כמה וכמה תרופות. יש אומרים, למשל, שהיא קודם-כל מדינית, שהעיקר הוא בזה שאין נציגות לעולים, ויש אומרים שהעיקר הוא הבעיה התרבותית, שפכל שנמתיק את הניגודים התרבותיים בדרכי הסברה, חינוך ושיכנוע, כך נתקרב לפתרונה. הרוב טוענים שהבעיה היא סוציאלית ביסודה: בעית שיפון, השפלה, שוויון אפשרויות וכו', ומביאים לדוגמה ולמפת את הצבא, שבו, בתוך שנתיים של שרות, מתישרים הדורים וניגודים.

לי נדמה כי בשיחתנו זו נוכל לתרום משהו להבהרת הבעיה אם נצא מן ההנחה שכל השאלות כאחת תובעות את פתרונן. הפצתן של דעות שקולות בצינורות ציבוריים — לא דווקא בצינורות של תעמולת-בחירות — סופה להשפיע על הרבים, וזהו אולי יתרונן של הדיון השקט. בדיון זה אין איש מאתנו בא „ליצג“ אלא רק להביע דעה

ולנקוט עמדה לגופו של ענין. נשתדל גם להתרחק מהמולת הבחירות, ואני מצדי אנסה להקהות עקצים ואקווה להשיט את הספינה בגליה הסוערים של הבעיה הזאת ולהביאה לחוף־מבטחים.

י. בן־מאיר: בתחילה עלי לומר כי חבל שמסיבה כזאת, שאמנם יש לה מקום בכל עת ובכל שעה של חיינו, מתכנסת רק לאחר שהבעיה עוררה סערה בציבור. ועוד, אינני בטוח אם ניסוחה של השאלה הוא מתאים. לפי דעתי אין מחלוקת לגבי השאלה: עדות — או אומה. התשובה היא: אומה ולא עדות. וזאת מטעמים רבים. העם היהודי לשבטיו השונים בפזוריו ראה את עצמו תמיד כאומה אחת לא רק מבחינה דתית, כי גם למעשה כנושא דגל אחד; למרות המרחקים בין התפוצות, היה העם לכל חלקיו בעל עבר משותף, אם לסבל ולעינויים ואם לגאווה לאומית ואנושית; וזאת מבלי שים לב לגודל תרומתו של קיבוץ זה או אחר לאוצר הרוח היהודי והאנושי־הכללי. העם היה מאוחד לא רק בעברו אלא גם בתוחלת להתקבץ ולבנות עתיד אחד.

הדגש בשאלה שלפנינו צריך להיות כיצד יוכל העם האחד הזה, בארץ הזאת, להשתלב יחד על מנת שהגאולה הלאומית שלו תהפך לגאולה חברתית אמיתית, במובן של שינוי־ערכים חברתי. ואני אומר גם: „בדור הזה“, מפני שאינני סבור כי הדור הזה פטור מלהעמיד לרשות המשימה הזאת את כל אוצרות החומר והנפש שלו, ללא שהיות.

מכאן שצריך לסלק מן המחשבה כל השוואה עם דור־המדבר. לעתים קרובות אנחנו שומעים שאנו, העליות השונות שבאו לכאן מזה 75 שנה, הננו דור־מדבר, ועם היעלמו של הדור הזה תיעלמנה גם הבעיות. זאת היא השוואה שיסודה בסילוף ונסיון להשתמטות. דור־המדבר בגירסה המקראית היה תופעה חד־פעמית; הנס שקרה, קרה לכולם יחד. והיה זה נס של הצלה מידי רודן אחד, הוא פרעה. היה אז לעם גואל לאומי וסוציאלי כאחד. לעומת זה, שיבת־ציון של ימינו יש בה גלים של עליות, וכל גל מביא כביכול את דור־המדבר שלו. עדיין אנחנו מונים רק 1/5 מן העם בעולם, ומי יודע מתי יחדלו „דורות המדבר“ להגיע לארץ, ומי יודע כמה זמן צריך יהיה לחכות עד שיעלם דור־המדבר. ועוד, העם מפוזר בתפוצות ועליו מרותם של רודנים למיניהם. זהו גורם אובייקטיבי, שבהכרח מעכב את תהליך „קיבוץ־הגלויות“.

ולבסוף, עצם ההשוואה הזאת היא גלותית, ובהסחה הדעת או במתכוון היא מביאה לידי רפיון־ידיים וחוסר־מעשה. האמת היא שביחוד מאז קום המדינה הלכו והחריפו הבעיות האלה, בעיות המיווג וההשתלבות, ולא מזמן נתקלנו בביטויין החריף ביותר עד עכשיו, גילוי מר על רקע שהתפתח והלך במשך שנים.

צפרוני: האם אינך מבדיל בין התופעה הנקראת ואדי־צליב לבין יסודות פליליים שניסו לנצל את המרירות לצרכיהם?

בן-מאיר: היסודות הפליליים קיימים בכל הזמנים, והם היו כבר בנמצא לפני שנים. כולנו זוכרים, למשל, את „התפרעויות-השבת” בירושלים, איך יידו אבנים בעוברים ושבים, הציתו מכוניות, ואז נפלו קרבנות. כולנו זוכרים איך יידו אבנים בכנסת, ומאחרי הרוגמים והמתפרעים עמדו מפלגות חשובות. אם אז הסכמנו שנלחמו כאן מפלגות, הרי במצפון שקט אנו יכולים לומר שבהתפרעויות התחילו מפלגות ולא עדות. יסודות פליליים קיימים תמיד ותמיד הם מנצלים מהומות. הם מופיעים גם במהפכות המפוארות ביותר בהיסטוריה ומנצלים אותן לצרכיהם; אבל שימת הדגש ב„יסודות פליליים” מבקשת להסיח את הדעת מן הרקע ומן האופי היסודי של מאבק חברתי. אינני אומר שהגילויים האלה היו מופיעים בהכרח עכשיו גם לולא היו כאן גורמים של זמן ומצב רוח כמו קירבת הבחירות וכו', אבל אינני רואה בצד השלילי בלבד כוח כה גדול היכול לעורר בציבור סערה כגון זו שקמה. מקום כזה לא הקדישו אצלנו, לא העתונות ולא מוסדות הציבור והמדינה, לשום תופעה פלילית ואפילו לא למשפטים שעוררו סערות כמו משפט קסטנר, שורת-המתנדבים ואחרים, אף על פי שהיה רצון לנצל גם אותם למטרות מסוימות. לכן אני אומר, חבל שחיפזו עד עכשיו, ואסור להוסיף ולחכות. יש שתי משימות שצריך לפעול בהן על מנת שתהיה התחלה בתהליך הזה של שילוב העדות: קודם כל, היות ובכל זאת יש „דור מדבר” עם כל גל של עליה, צריך להחיש עד כמה שאפשר את מה שקוראים „קיבוץ הגלויות”. כמובן לא רק בידינו הדבר, וכבר ציינתי זאת. אבל בידינו הוא לא להפריע בשום אמצעי לקיבוץ הגלויות, ולנטוש כל מדיניות של סלקציה בעליה, כדי להביא להשלמת קיבוץ הגלויות הזה בכל ההקדם. זהו תכנון של חוק-השבות. ואני מתכוון הן לסלקציה של ארצות מסוימות מכלל ארצות-העליה והעדפתן על אחרות והן לסלקציה כלפי סוגי אנשים מסוימים. עד עכשיו פעל העקרון הסלקטיבי לרעת גלויות ישמעאל בלבד, ולא מעט נזק כבר גרמה מדיניות הסלקציה הזאת. דבר שני: לנקוט מיד את האמצעים לשילוב-אמת של אלה שכבר הגיעו לארץ כדי לקדם את שינוי-הערכים האמיתי. סביבות-המוצא השונות הדביקו אופי, הווי, רמת-חיים, תרבות, חינוך ומנטליות שונים ומשונים באלמנטים המגיעים אלינו, הן ממזרח והן ממערב. אנו מקבלים, ובצדק, את היהודים האלה כמו שהם בבואם, אבל אסור שלאחר-מכן ישארו הבדלים אלה בעין ויחצו את העם לפי סימני-הפך אתניים. התרופה, אפוא, איננה בשוויון פורמלי, פירושו הנצחת ההבדלים האלה. נקודת המוצא לבנין חברתי יציב על רקע השוני הזה צריכה להיות לא שוויון פורמלי, אלא שוויון של אפשרויות, ודבר זה, המחייב מדיניות שונה לגמרי מזו שבה נהגה המדינה עד עכשיו, אפשרי על-ידי העדפת הצרכים המיוחדים של אלה שקיפחו לשעבר את חלקם בידע הרוחני ובכופו הטכני.

אליעזר ליבנה: לבעיה יש צד תרבותי-רוחני — מה יכול כל קיבוץ מהגולה לתרום להיווי של טיפוס יהודי חדש; וצד חברתי — איך להעלות את עדות-

המזרח מבחינה סוציאלית לרמה שבה תוכלנה לגלות את כשרונותיהן. בסיבוב הראשון אדבר על האספקט התרבותי-רוחני. עדות המזרח הן לרוב מעמד מדוכא. שעה שהן מגיבות, קוראים לכך „התפרעות“. כאשר לפני עשרים שנה ויותר הרביצו בתל-אביב מפות-רצה בשביעי-של-פסח, ראו בכך תגובה פוליטית-סוציאלית. כאשר אנשי חרות יידו אבנים בכנסת, נחשבה זו תגובה לאומנית. אבל ההתפרצות בואדי-צליב נקראת „התפרעות“.

יש הגזמה בהערכת התרומה שאנו, האשכנזים, יכולים לתרום לתרבותה של החברה הישראלית. את הדבר הגדול איננו יכולים לתת, ואולי איש לא יוכל לתת. מסורתו הרוחנית של ישראל נידלדה, ואיננו יודעים כיצד תתרענן. רופפנו את חוט-ההמשך ההיסטורי. התנועה הציונית היא פועל-יוצא מן התנועה המשכילית, שהיתה ברברית ביסודה, שהתעלמה מהיסודות הרוחניים, החברתיים והאסתטיים של היהדות. המשכיל ראה ביהדות צירוף של פולקלור והתהדרות תנכ"ית. העברנו לארץ את ערכי הציביליזציה האירופית של ראשית המאה העשרים בנוסחתה הרוסית-פולנית, כולל ציונות וסוציאליזם כפי שתפסו אותם במזרח אירופה ומרכזה. לא לחינם שם עתה הנוער את הציונות ואת הסוציאליזם במרכאות כפולות, כי חלק מהערכים התברו או שאבד עליהם כלה. השוויון הפך צביעות, השיתוף התרוקן מתכנו האנושי, החלוציות שינתה את תכנה הריאלי. הבעיה היא, להבין לאמיתה את משמעות התרומה האשכנזית-מזרח-אירופית ולהעמידה על גבולותיה הקונס-טרוקטיביים.

המשגה שלנו הוא בכך שרצינו להפוך תימנים לאשכנזים. קל ללמד את הבחור התימני לנאום ברעש על ציונות וסוציאליזם ולעורר את הנערה הכורדית לצבוע את שפתיה. נתנו להם את השלייה, וגולנו מהם את הנועם האסתטי והריסון-העצמי שהביאו אתם. האשה הספרדיה מבורכת בתכונות אסתטיות העולות על אלו של האשה האשכנזיה, אבל הללו לא נמנו על רכוש הערכים של העיירה הפולנית והרוסית בראשית המאה. הנכנס לואדי-צליב יראה בחוץ בתים עלובים אך מבפנים נקיון, שקט, יחסים נאים בין בעל לאשה.

אינני יודע מתי תבוא קונפונטציה בין מנהגי הישוב הרוסי-מרכז-אירופי הקיים ובין העליה מאנגליה ואמריקה. כשתבוא, יתגלה שהעולים מאמריקה שונים מאתנו לא פחות מהעולים מבבל, למשל. סולם-הערכים שלהם הוא אחר. אם הישוב יתגבש, למשך זמן-מה, כמו שהוא ולא יבואו זרמי עליה חדשים, חייבים אנו לדלות כל תרומה של כל שבט מאלה המצויים אתנו. היהודי האשכנזי כבר מיצה את תרומתו: גם הצרפתיה היפה ביותר אינה יכולה לתת יותר ממה שיש לה.

צ פ ר ו נ י : אם לתרגם את הדברים ללשון המציאות: אתה סבור שעסקנית מארגון-אמהות-עובדות, המנסה ללמד את יוצאת-בגדאד לבשל את הביצה ולהציע את המיטה, נמצאת מדכאת את תרבותה?

ל י ב נ ה : העסקנית מארגון-אמהות-עובדות יכולה לסייע לאשה המזרחית הרבה

פחות משהיא סבורה. משפחתה של העסקנית מזועזעת לרוב, מושגיה המוסריים מבובלבלים, ואינני יודע אם נבונה היא התזונה לפי מתכונת העליה השלישית, הרביעית או החמישית. אני סבור שאסור להרוס את החמולה באמצעים אדמיניסטרטיביים או מפלגתיים. בדרך זו אנו דוחפים נערים לגנגסטריות ונערות לזנות. אפשר שהמשפחה ההומאניסטית היא השג גדול, אבל היכן הקימונו אותה? ומי אנו שנלמד את עדות-המזרח לערער את המבנה המסורתי של המשפחה? ושמה עלינו ללמוד מהם? איזה אוטוריטה רוחנית אנו נותנים להם? את החנות המגרה ברחוב דיזנגוף ואת הניאוף הזול בהצגות הקולנוע? מקצוע יצרני איננו נותנים להם, לרוב; הננו מחזיקים אותם כשכבה מנוצלת במסווה של שוויון סוציאליסטי. במובן הטכנולוגי-מקצועי יש לנו מה לתת, אבל דווקא זאת אנו מונעים מהם.

בן-מאיר: הערה לענין אותה גברת מארגון אמהות עובדות. בכלל לא צריך „ללמד“ לישון על מיטה, וביחוד לא את הבאים מבגדאד. אילו באו הם לפניה, הרי גם מהם לא הייתי דורש שילמדו אותה דברים מיוחדים שלהם. המצב הוא פשוט שהיא קדמה להם.

אורי רפ: רק בנקודה אחת אני מסכים עם ליבנה, והיא שהבעיה מתחלקת לשני שטחים עיקריים: לאומי-חברתי, היסטורי, מצד אחד, ושטח סוציאלי, מצד שני.

אצטמצם בסיכוב ראשון זה בשאלה הראשונה, ואעבור אחר-כך לשניה. אחרי המגמה שנשמעה בדברי קודמי יש לי הרגשה שעוד מעט אצטרך לשאת בגאון את הפתם של היותי אשכנזי; ואכן מוכן אני בדברי הבאים לדבר בחיוב על התרומה והערכים ה„אשכנזיים“.

אין אנו יוצרים כאן אומה חדשה. האומה קיימת, ואנחנו המשך לה. אנו רק משנים את צביונה, כמו שחלו שינויים בצביון האומה האנגלית או הצרפתית בעקבות המהפכה. רק על-ידי הציונות ועל-ידי יסוד המדינה נכנסה האומה היהודית לעולם המודרני. אומה זו, שרוב ימיה היתה בגולה, מהותה היא שהיא מורכבת מעדות. העדות אינן ניגוד לאומה, וכל זמן שרוב העם נמצא בגולה הוא יהיה מורכב מעדות. זאת היא עובדה יסודית בקיום אומתנו. ועוד: הבדלים וניגודים כשלעצמם הם דבר רצוי שאין בו כל פגם, ובפרט בתקופה הנוכחית, תקופה של צנטרליזם הולך וגובר, של סטנדרדיזציה.

השאלה האמיתית היא לא „עדות או אומה?“ אלא מהי התרבות שתיווצר במדינה בעתיד הקרוב. זאת צריכה להיות תרבות מודרנית, תרבות של המאה העשרים, ויהודית, לא „ישראלית“. המשך של היהדות, ויחד עם זה יצירה חדשה. מה תהיה התרבות הזאת? פלורליזם תרבותי לא ייתכן. אולי הוא אפשרי במאכלים, אפשר אולי לאכול כל מיני דברים, ואפשר ללבוש כל מיני דברים, בשטח האסתטי יש מקום לדברים שונים. אך אפילו בשטח זה מיטשטשים ההבדלים, והצד האירופי מנצח. נקודה אחת לדוגמה: מלאכת-המחשבת של עדות המזרח. זאת היא תופעה

נהדרת היכולה להשפיע רבות על הסגנון בארץ. אבל הרקע שלה הוא המלאכה הפטריארכלית של בעל מלאכה העובד בביתו ומוריש את מלאכתו לבניו אחריו. „משכית“ הפכה את מלאכת המחשבת לסטנדרדריוזינה וזהו דבר והיפוכו. זה שינה את אופיה של המלאכה. כי תרבות מודרנית פירושה תרבות אירופית.

בן-מאיר: אולי אמריקאית?

רפ: אני מתנגד לתרבות „אמריקאית“ כביכול בחריפות. ועוד נדון בזאת אחר-כך. נקודה נוספת: דובר כאן על האשה, על הרס המשפחה, חוסר התנהגות, ועוד אסונות המופיעים בתרבות המודרנית שלנו. אבל עלי לומר שליבנה עצמו הוא מאד אירופי בהלקאה העצמית שלו, בחוסר האתנוצנטריזם שלו. רק אירופים יכולים לדבר בנוסח כזה. אדם הבא מתרבות פרימיטיבית לא יכול להיות חובק-זרועות-עולם מבחינה אתנית. הוא עמד על כל הרע שב„מודרניות“ שלנו. אבל בהקשר זה הבה נדבר, למשל, על תמותת התינוקות. בארץ חיים עשרות אלפי ילדים שלא היו חיים אילו נשארו הוריהם בארצותיהם ובתרבויותיהם ואילו לא היתה תמותת התינוקות בארץ מן הנמוכות שבעולם.

צפרוני: דברים אלה ודאי לא נעלמו מעיניו של מר ליבנה, וגם אותה אשה עיראקית או מרוקאית יודעת שפך הם. אך חרף כל זה אנו עומדים לפני תופעות של ניגודים ואיבה שהתקשינו לתרץ אותן.

רפ: אינני רוצה עכשיו „להבין“ את העדה האחרת. אני רוצה ליצור תרבות, וזו האחריות המוטלת על דורנו. וכדי להציל תינוקות ממות, אחד האמצעים הוא ללדת בבית-חולים. ולידה בבית-חולים הורסת את המשפחה הפטריארכלית הישנה, כי היא פורצת את מסגרתה. השאלה איננה אם משפחה זו טובה יותר, אלא אם יש לה זכות-קיום לנוכח המטרות ההכרחיות של חיינו.

שוויון לאשה, שהוא הכרחי, פירושו בתוך השאר חלוקה שווה יותר של התקציב המשפחתי, גם אם הדבר כרוך בחלוקת המזון לפי הצרכים הבריאותיים של המשפחה ולא לפי רוחו של האב. החינוך האירופי משנה את המצב הקיים בעדות המזרח. כשציבור נמצא במצב-מעבר מבחינה תרבותית, התורה המסורתית הולכת לאיבוד, כי החברה הטכנולוגית הורסת מסגרות משפחתיות ישנות.

יסודות פלייליים מצויים בכל חברה. הם מתעוררים במיוחד בסיטואציה שהיא פרי התנגשות של חיי-חברה מסורתיים עם התרבות של הטכנולוגיה המודרנית. הפלייליות היא תופעה סטרוקטורלית של החברה בימינו, כל שפך של חברה הנמצאת במשבר של מעבר.

ליבנה: גדולי המועלים הם אשכנזים.

רפ: זה רק מפני שהם יושבים ליד הקערה. עוד נקודה מטעה ביותר בדברי ליבנה: „התנועה המשכילית היא ברברית ביסודה“.

לא זו בלבד שאין זה נכון אלא שהיא המשך רצוף של תרבות אירופה שהיא יסוד לכל תרבות מודרנית, כולל את יחס הבנתנו לעדות השונות, שגם היא תכונה „משכילית“. התרבות הישראלית ההולכת ונוצרת יסודה הוא אירופי. יהודי בבל תרמו תרומה עצומה לפני אלף שנה ויותר, יהודי צפון־אפריקה תרמו: תרומה עצומה לפני אלף שנה או פחות, אבל תרבות העם היהודי בדורות האחרונים נוצרה בפולין ובאוקראינה והיא קולטת את עדות־המזרח ומאפשרת לה, בלי דיכוי ושפיקות־דמים, בתנאים דמוקרטיים, להעביר תוך דור אחד את בני אסיה ואפריקה לתוך העולם המודרני.

אפילו בורמה וגאנה אינן רוצות מאתנו את אסיה אלא את אירופה, את סגולתנו האירופית. זהו הנכס הגדול שאנו יכולים לתת ליוצאי מארוקו והמזרח. ואם יש בהם מי שהגיע למנהיגות, כגון מבני עיראק או אלז'יר, הרי גם זה מפני שקלט תרבות אנגלית או צרפתית, שהיא העלתה אותו מעל בני עדתו.

צפוני: אני מתאר לעצמי שלגבי דבריו של רפ על התרבות האירופית כפי שהשתקפה בפולין ובליטא ודאי יש לכל אחד מאתנו השגות. מצדי אעיר רק הערה קטנה: עמי אסיה ואפריקה אם הם רוצים את אירופה הם יכולים לקבל זאת ביתר קלות ובזול יותר אם יפנו לאירופה או לאמריקה. לא זאת הם מחפשים אצלנו. אבל זאת היא כבר בעיה פוליטית, ואליה לא ניכנס.

אנדרה שוראקי: מדברים הרבה על תסביך־נחיתות של אנשי העדות. התסביך שלי הוא בדיבורי העברי, שהוא בן 10 חדשים. הייתי רוצה רק לומר כמה דברים כדי לנסות ולנתח מדוע בואדי־צ'ליב התחילו הצפון־אפריקאים בהתפרעויות. יש שם פחות מעשרה אחוז צפון אפריקאים והם נמצאים בשיכונים ובתנאים לא יותר גרועים משל אחרים הגרים שם. יש כמה סיבות אובייקטיביות שמצמיחות התפרעויות אלו.

העליה מצפון־אפריקה בארץ מסתכמת ברבע מיליון איש. יש הבדל בינה לבין העליות האחרות, כולל את אלו של עדות המזרח: עליה זו באה בלי המסגרת שלה. התימנים באו בתור גוף ציבורי שלם. מלבד באה כל העילית, מאירופה המזרחית — אנשים בעלי תרבות ואידיאל, מגרמניה — בעלי מקצוע וגם כסף. היהודי מצפון־אפריקה כשהוא מחליט לצאת מארצו יש לו הברירה ללכת לצרפת או לישראל. העילית שלהם נסעה לצרפת או נשארה בצפון־אפריקה. לארץ, אני מצטער לומר, באו כמעט רק ההמונים לבדם, בלי השכלה, בלי אמצעים, בלי מנהיגות. כמו שאמרתי, יש כאן רבע מיליון ואינני מכיר מהם אפילו 300 איש בעלי השכלה. בצפון־אפריקה מתוך רבע מיליון יהודים יש 15 אלף בעלי השכלה אוניברסיטאית. לפי החשבון הזה היו צריכים להיות גם כאן 15 אלף מהם בעלי השכלה אוניברסיטאית ואז גם היתה להם כאן נציגות הולמת. בלי הרקע הזה הם התקשו להשתלב במסגרת של החברה המקומית. המשפחות הן גדולות. אחוז הילודה אצל הצפון אפריקאים בארץ הוא אחד מן הגבוהים בעולם.

שווה לזה של הסינים וההודים, בו בזמן שהתמותה אצלם היא מן הנמוכות בעולם. ברוב המשפחות צריך האב להאכיל 10—8 נפשות. איך לעשות זאת במדינה שמוכרחה לתת משכורת נמוכה מאד? להיקלט או להשתלב קשה לכל אחד מאתנו, גם אם יש לנו השכלה ואמצעים. שפה חדשה, ארץ חדשה, אזורים פיתוח, שבהם מרוכז כמעט רבע מן העליה הזאת. מן האזורים האלה יש ירידה, וכתוצאה מזה — ואדי-צליב והתנאים שם, עד 15 נפש בחדר אחד קטן. כתוצאה מזה — שכונות העוני. האמת היא שהאנשים האלו היו חיים במשכנות עוני גם בצפון-אפריקה, בסיפרו שבמארוקו היה לכל יהודי שטח-מחיה של 2 מטרים מרובעים. טולסטוי אומר שזה קבר למות ולא מקום לחיות... ובכל-זאת הם היו חיים שם בשמחה, לא הרגישו שהם נמצאים במשכנות-עוני. כאן מבחינה אובייקטיבית מצבם התקדם מאד. יש להם יותר מקום, יותר כסף. אבל המצב הפסיכולוגי גרוע יותר, קשה יותר מאשר במארוקו.

יש לזה כמה סיבות. האנשים האלה אמנם היו שם דלים ומסכנים אך הם לא היו הדלים ביותר. המסכן ביותר היה חי תמיד מול ערבי דל ממנו, ותמיד היה יכול לחיות בתקוה להרויח מן הערבי — או בתקוה משיחית לעלות לארץ-ישראל. כאן הם המסכנים ביותר. יש גם סיבה שנייה, עמוקה יותר: המגע בין המנטליות של אנשי הים התיכון ובין המנטליות האירופית, או בעצם המזרח-אירופית. גם בצרפת עצמה יש ניגוד בין צרפתי שנולד בצפון הארץ ובין זה שנולד בדרום. אבל יש ביניהם 1,000 ק"מ והם נפגשים רק לפעמים, אולי בפאריז. כאן אין אפילו ק"מ אחד בין אנשי המזרח ואנשי אירופה. ארצנו כולה כמו עיירה אחת. כאן קיים כל העולם בשטח קטן. אנו באים הנה מכל ארצות העולם. ויש עוד עובדה אחרת. אנו באים ועולים מכל המאות של ההיסטוריה. לא רק מן המאה ה-20. ברחובות ירושלים אני יכול לפגוש אנשים שחיים במאה ה-21. ומצד שני העולים מהרי האטלס באים מימי הביניים ומדברים בשפת המאה ה-9, ויש עולים החיים במאה ה-16 בפולין, ויש עולים מתימן היוצאים כאילו ישר מדפי התנ"ך. יש הבדלים עצומים בדרכי המחשבה. איש האוניברסיטה קורא פרק מישעיהו והרב שעלה מגרדניה, בתוניסיה, קורא אותו פרק — וזהו משהו לגמרי אחר. יש כאן ריכוז של כל ההיסטוריה.

ולכל אחד ואחד צריך לתת שיוון, סעד, תרבות, אבל יש גם רעב נפשי. זאת שטחיות לומר שיש ציביליזציה במזרח או במערב. יש אלמנטים מן המזרח במערב, ולהפך.

ליבנה: המזרח — המזרח האמיתי, ההינדואיזם והבודהיזם — אינו נמצא כאן בכלל.

שוראקי: איך לצאת מן המצב המסובך הזה? עדיין לא קרה בעולם מה שקורה כאן. הדג אינו מרגיש שהוא חי במים, ואנו לא מרגישים שאנו חיים באוויר. הארץ כמו שהיא נראית בחוף-לארץ שונה ממה שרואים כאן. אולי שם רואים

באופן יותר אובייקטיבי. מי שחי במצבנו אינו מרגיש שמצב זה הוא יוצא מן הכלל.

יש שיטות לשילוב ולבילול בתוך עם. הצרפתים, ההולנדים והבריטים ניסו כמה וכמה שיטות. אני נולדתי באלזיר והצרפתים קלטו אותי מיד. כשהייתי בן 4 למדתי ש"אבותינו הגאלים היו חזקים וגיבורים" ועד גיל 20 כמעט הייתי בטוח שהגאלים הם אבותי. היהודים הצפון־אפריקאים השתלבו בתרבות צרפת בלי שום קושי.

כאן בארץ עדיין לא ברור מי יהיה הקולט ומי יהיה הנקלט. מן המיזוג הזה — תהליך שכבר הוא קיים — יצא משהו חדש. אני מתנגד למה שאמר מר רפ על מה שבורמה וגאנה מחפשות כאן. העולם מחכה מישראל לדבר חדש לגמרי. מדברים, למשל, על הקיבוץ בכל מקום כעל דבר חדש, אף על פי שהאנשים בקיבוצים הם רק 5% מתושבי הארץ.

צריך להקל על תהליך המיזוג. האנשים צריכים להיות יותר נדיבים ויותר מלאי אהבה. חסרה בעולם האהבה, בלעדיה אין מיזוג. ואין אהבה, ואין מיזוג, בלי קצת טרנסצנדנטליות. אם הצרפתים הצליחו למזג כל כך הרבה עמים ועממים ושבטים באפריקה ובאסיה, אם הצליחו לתת משהו גם מבלי להרויח מזה אולי — הרי זה מפני שהיה להם משהו מזה.

כולנו צריכים לחפש קצת טרנסצנדנטליות ולחשוב שכל ההבדלים בינינו אינם חשובים כל־כך. אחרי מותנו יצמח מכאן איזה פרח חדש. אני מאמין ב"דור המדבר". אבל כל דור הוא דור המדבר.

גלעד: אם הבנתי טוב את מר ליבנה, הרי הוא מסכים לקיום עדות וחמולות. גם אני מסכים שהדבר יהיה קיים, אבל אצל אויבינו — וזאת כדי שתהיה לנו שהות למזג את כל העדות.

בעיות מיזוג העדות הן מסוג הבעיות אשר או שאתה מתגבר עליהן או שהן מתגברות עליך. התהליך הוא ממושך, אבל השאלה היא במה אפשר לעזור לתהליך הזה.

מקובל לחשוב שהניגוד הוא בין הישוב הוותיק לבין הישוב החדש או, כמו שהוזכר פה, בין ספרד ואשכנז. מי שקרוב לענין ויודע את המחיצות בין העדות לבין השברירים בתוך העדות מגיע לידי מסקנה שהקיר הפחות אטום הוא בין "ספרד" ל"אשכנז". המחיצה בין העדות לבין עצמן היא עדיין לפעמים יותר אטומה.

צפרוני: אתה סבור שקיימת פחות הבנה בין התימנים השרעבים ועדה תימנית אחרת מאשר בין תימני לאשכנזי?

גלעד: לעתים כן. באמת, אדם מן החוץ עלול לקבל רושם שהמדינה הולכת להתפורר, ולא כן המצב, כי בדברייסוד קיימות כל העדות למיניהן כעדה אחת, ואני מתכוון בזה לחרדה לבטחון, משמעת לאומית וכו'.

יש להבדיל בין מיוזג להתבוללות. אנו כאילו קוראים לעדות האלו להתבולל בתוכנו. אני סבור שצריך לקרוא לכל העדות, ותיקים וחדשים, להתמוג בתוך תרבות חדשה, ואם תרבות זהו מכלול דרכי התנהגות של האדם, הרי שאנו חייבים לחשוב על תרבות יהודית, או ישראלית, שממוזגים בה יסודות כל התרבויות שהביאו אתן העדות. לכל עדה יש תרבות שממנה אפשר להביא ניצוצות לתרבות החדשה שתיבנה. כוונתי לאורח-חיים בכל השטחים. ובמובן זה לא עשינו כמעט מאומה. כי אם שיא המיוזג הוא הקמת משפחה משותפת, פשוטה כמשמעה, הרי אנו עדיין רחוקים מאד מזה. גם בתנאים של שוויון בהשכלה, ברמת-החיים ובהכנסות, אינני מכיר מקרים רבים של נישואים בין עדות שונות.

ר פ: נישואים הם תוצאה של מיוזג ולא אמצעי למיוזג, כפי שהוכיחו הסטיסטיקות.

ג ל ע ד: מאחר שהבעיה של אי-מיוזג יסודה בנפש, הרי הרפואה לה תבוא מנפש האדם. כלומר: במובן ידוע אני מסכים עם ד"ר שוראקי שהענין הוא ב„אהבת ישראל“ פשוטה וראשונית. אנו צריכים לבנות ערך חדש של התקופה הזאת שהציר שלו הוא המיוזג, ואת זה אי-אפשר להשיג בשום מסגרת אדמיניסטרטיבית. אני מאד מחשיב את ענין ההשכלה והמקצוע, אבל גם אם זה יבוא לא מובטח שיבוא המיוזג, המיוזג יבוא על ידי מגע אישי — ואישי בלבד. כאן צריכה לקום ליגה, בחינת נשמה ציבורית, שתדאג למפגשים. יש כאן ציבורי אנשים שלמים שבתוקף התנאים אינם נפגשים ואין להם אפשרות להיפגש. שונה המצב בין ילדים באיוה בית-ספר איזורי למשל, כשיש אפשרות להיפגש, ויש הבדל בינו לבין מוסד או מקום שבו אי אפשר להיפגש כלל.

צ פ ר ו נ י: ומה בנוגע לאותה אם אשכנזיה שדואגת שבגן של בתה לא תהיה ילדה „צבעונית“?

ג ל ע ד: התשובה היא ב„אהבת ישראל“ וחינוך לה. בתחילת המגע ההדדי אולי מופיע משבר קטן. בתוקף עבודתי ותפקידי אני יכול להביא עובדות רבות על ילדים או אבות שסלדו ממגע עם ילד „צבעוני“ והם שינו את דעתם כשהילד ההוא הוכיח את יכלתו בלימודים, או בספורט וכו'.

בן מאיר: האם התנאי הוא שעל הילד ה„צבעוני“ להצטיין?

ג ל ע ד: לפי-שעה זה כך. ואנו צריכים להתמוג לדבר חדש שכל אחד חייב להקריב משהו בעבורו. אנו אומרים, ואולי מפריזים בזה קצת, שבצה"ל מגיעים להבנה רבה במה שנוגע למיוזג. על כל פנים, דבר זה מוכיח שמיפגשים אישיים והעמדת אנשים בתנאים שווים הם הגורם היחיד שיכול לקדם את המיוזג.

ליבנה: צה"ל איננו חברה, אולי משום כך ההשגים.

שורא קי: אולי הסיבה בצה"ל היא שהתנאים והסביבה שווים.

גלעד: אינני מתכוון שתהיה רוח חדשה ומהנדסים יפגשו עם מטאטא־רחובות. יש להפגיש אנשים משכבות חברתיות אחדות, בעלי אותה רמת השכלה. או בעלי אותם אינטרסים. ברגע שמתכנסים מושבי־עולים ומושבים ותיקים בעלי אותם האינטרסים נוצרת ביניהם שפה משותפת. פירוש הדבר שכל מה שאמרנו יכול לבוא כתהליך טבעי, אבל הצעתי היא לעשות למען קידום וזירוז התהליך. אפילו תינתן השכלה נרחבת, בלי מגע אישי היא לא תמנע את הפירוד בין העדות, שהוא סכנה לעצם קיום המדינה.

צפרוני: אם אני מבין נכון, אתה מציע באמצעים מלאכותיים לעורר אהבה טבעית?

גלעד: כוונתי שאנשים יגיעו לזה מתוך הכרה. אזרח ויהודי שרוצה בהצלחת המדינה אינו עושה דבר כזה באופן מלאכותי אלא מתוך כנות.

צפרוני: אני אביא לפניך דוגמה מן המציאות. באחד הקיבוצים של השוה"צ עמדה חברה מיוצאי עדות־המזרח, בת־הארץ, להינשא לבחור אשכנזי. הסיבה היחידה שהפריעה היתה ההתערבות של החברה, שעוררה בה את ההרגשה שעליה להיות מאושרת כ"צבעונית" המתחנתת עם בחור „לבן“. אני רואה בזה מקרה אפייני. הבחורה עזבה את הקיבוץ ואינני יודע כמה זוגות כאלה משתלבים בקיבוץ. ולכאורה אין אצלנו מסגרת חפשית ממשפטים־קדומים יותר מן הקיבוץ...

גלעד: אינני סבור שאפשר לבסס דיון בבעיות כאלו על יסוד מקרה כזה. אני מוכן להביא מקרה נגדי של סבתא אחת מכפר־יחזקאל, תימניה הנשואה לרוסי, שהעמידה כבר בנים ונכדים מוצלחים. אם בעת־ובעונה־אחת גרים את דרגת ההשכלה וניצור את האווירה הציבורית למגע אישי נרחב, אין סיבה שלא נצליח בהגשמת חפצנו.

רומן פריסטר: אפתח בסיפור אישי. כשהייתי חבר במערכת עתון בוורוצלב שבפולין לפני כמה שנים היו נותנים לנו הדרכה אידיאולוגית של חובה. המרצה היה יהודי. והנה אחד הנושאים היה ספרו של סטאלין על הבעיה הלאומית, שבו הוא אומר כי היהודים אינם אומה. קמתי ואמרתי שלפי דעתי הם עם. בתגובה על זה התחיל המרצה לפעול על־מנת לזרוק אותי מן העתון, והצליח בזה לבסוף. לפני כששה חדשים פגשתי אותו בתל־אביב, בקפה „רוול“. הוא ניגש אלי ובמקום לומר שלום אמר לי: „מר פריסטר — אומה!“

אומה איננה סתם תופעה היסטורית. היא תופעה היסטורית הנתונה בתנאים וזמנים מסוימים. אומה יכולה לקום ויכולה גם להתפצל ולהתפור. האנגלים, למשל, חלקם עברו והקימו את האומה החדשה האמריקאית. האיטלקים מורכבים יסודות אתניים שונים. אני רוצה לומר שאומה איננה דבר סטאטי. ולכן, אף על פי שאני סבור

שהיהודים הם אומה, ואין ספק שהם כאלה מאז 2,000 שנה ויותר, קיימת סכנה רצינית שבתנאים מסוימים האומה עלולה להתפורז מחדש. גם בהיסטוריה הישנה שלנו היה זמן שבו היתה שומרון לחוד ויהודה לחוד. אבל אני סבור שיש איזה דבר שפועל כדבק, וזהו הגורל המשותף של כל העם, הן בארץ והן בגולה. גורל משותף ושאיפות משותפות נובעים אצלנו במידה רבה מאד מן הדת. שהיא גורם חשוב בליכוד העם היהודי בגולה. והנה היהודים שבאים הנה כעם, העדות השונות שהיו חיות בכל מיני ארצות והיו אז אומה אחת, כאן, בפגישה ישרה, בקונפרוטנציה של תרבויות, הווי ומנהגים שונים, הם עלולים להגיע לידי דעה ש„זה לא זה“. לכן אני חושב שלתהליך של מיוזג הגלויות יש לעזור אפילו באופן מלאכותי ואדמיניסטרטיבי. אין זה אומר שצריך לומר בלוד לכל עולה שעליו ללמוד את פינסקר, או להיות כפוף למנהגים ולתרבות של האשכנזים. אך יש לתת לו אפשרות להגיע לרמה מסוימת.

ר פ: דווקא חשוב ללמוד את פינסקר.

בן־מאיר: לא זה מה שגורם משבר.

פ ר י ס ט ר: אנחנו דור־מדבר. באים מארצות שונות. יש אצלנו גם הרבה יהודים, כמוני למשל, שעברו תהליך של התבוללות. לי רק היטלר אמר שאני יהודי, כשהייתי בן 11. התרבות היהודית שהם מביאים אתם היא דתית יותר מאשר חילונית.

תומר: שאלה אם קיימת בכלל תרבות חילונית כזאת.

פ ר י ס ט ר: כדי לתת לעדות המזרח את ה„סטארט“, את השוויון, ממקום שממנו הם יזונו לדרך החיים, העיקר הוא החינוך והתנאים הסוציאליים, ולא התרבות וההשכלה. רמת החיים המודרנית אינה נובעת מן התרבות, אלא להיפך, חינוך ותרבות נובעים מרמת החיים.

והנה לפני סקר של מוסד־סאלד מאשתקד, האומר שבעוד שבני עדות המזרח הם כ־52% מגילאי 13-14 (המתאימים לכיתה ח') הרי הם רק 32% מאוכלוסית כיתות ח' בארץ, ובעוד שבני עדות המזרח הם 55% מגילאי 14-17 הריהם רק 17.7% מאוכלוסית בתי־הספר העל־יסודיים. בכיתה ט' האחוז הזה יורד ל־15.8% ובכיתות־הגמר הוא רק 7.8%. אני חושב שכאן עיקר הסכנה לדור החדש שיבוא אחרינו.

צ פ ר ו נ י: האם היית מציע, כדי להגדיל את אחוז הנערים בני עדות המזרח בבתי ספר על־יסודיים, להנמיך את הרמה לגבי נערים או לומדים מסוגים ידועים של עליות ידועות?

פ ר י ס ט ר: לאחוז הנמוך הזה יש שני גורמים: הראשון — כספים; החינוך הוא יקר. קיימת אפשרות למדיניות של הנחות בשכר־לימוד, אבל במציאות זה לא כל כך קל. ויש עוד סיבה אחרת שצריך לגלותה: בני המשפחות המזרחיות מלאים

משפטים־קדומים. אני בעצמי נפגשתי עם אבות רבים שלא רצו לשלוח את ילדיהם לבתי ספר תיכוניים וגבוהים. האב רוצה לחנך בביתו כוח־עבודה בשבילו ולא דווקא אדם משכיל.

שורא קי: למה התופעה הזאת קיימת כאן ולא בצפון־אפריקה? שם היהודי המסכן ביותר רוצה שלפחות אחד מבניו ילמד באוניברסיטה, ובכל משפחה יש לפחות אחד כזה. וכאן אומרים שהצפון־אפריקאים לא יכולים ללמוד. בכל כיתת־גימנסיה בצפון־אפריקה חמישה הראשונים הם יהודים. למה שם זה כך ופה זה אחרת?

פריסטר: קשה לי להתווכח אתך כי אינני מכיר את התנאים בתוניס או באלז'יר. אולי אחת הסיבות היא כי שם קיימת השוואה בין היהודי לערבי וכאן ההשוואה היא בין יהודי מארוקאי ליהודי מארץ אחרת.

שורא קי: כך אומרים, אך זה לא נכון. ההשוואה קיימת שם בין יהודי לצרפתי. במסגרת של התרבות הצרפתית שרמטה מספיקה לכל הדעות. ההצעה שאני יכול לתת לסילוק ההבדל הזה היא: א) פנימיות, ב) סטיפנדיות (לא על הנייר בלבד). אלה הם הפתרונות. גם אי־אפשר ליצור עילית בלי פנימיה. כל העילית הצרפתית והאנגלית גדלה בפנימיות.

אני הופתעתי לשמוע שילד יהודי מצפון אפריקה לא יכול להצליח במעבר מבית ספר יסודי לבית ספר תיכון. שם היו כולם ראשונים בכל הבתינות. שמעתי שהיו סטטים. אני באמת רציתי לראות אותם. כשרואים אותם אפשר להבין מדוע נכשלים בהם: הם מוכנים בידי „יקים“ גדולים ל„יקים“ קטנים. ליליד מארוקו אולי אין בטחון־עצמי אבל יש לו ערכים אחרים.

פריסטר: כפי שאמרת, החינוך הוא אחד הגורמים החשובים במיווג הגלוינות. אני חושב, מר שוראקאי, שאתה רק נתת אישור לדברי כשאמרת שהפנימיה היא אחד הגורמים, מפני שחשוב להרחיק את התלמיד ממסגרת משפחתו. לדעתי המשפחה היא במקרים רבים גורם של נסיגה. הפנימיה גם נותנת תנאים סוציאליים, אם היא חינם.

יש עוד ענין אחד, אולי לא כל־כך פופולארי, אבל חשוב: פיקוח על הילודה. דבר ידוע הוא שהמשפחות האלו מעדות המזרח הן מרובות ילדים. יש בזה גם ברכה וגם אסון גדול. האב הוא המפרנס היחיד ואין בכוחו לתת לחם, או לחם בחמאה, ל־10 ילדים. ומאין יתן להם חינוך? יש להתחיל, אם כן, במסע הסברתי בשטח זה. זאת היא חובה המוטלת על משרד־הבריאות ועל משרד־החינוך וגם על ארגוני נשים.

ליבנה: צריך לבטל את פרס־הילודה — בעד הילד ה־11. הוא ודאי אינו נושא לעידוד. אנו צריכים להיות מעוניינים בילד רביעי וחמישי.

פריסטר: לפני ימים ספורים הייתי במקרה במעברת בני־ברק. היתה שם הפגנה קטנה נגד לשכת הסעד ושמעתי את העובדת הסוציאלית אומרת לאחד מהם: „מיקש ממך שתעשה 10 ילדים?“ אמר הוא: „האלוהים ובן־גוריון“.

צפרוני: אתה אינך מרגיש שום גסות בזה שהעובדת הסוציאלית אמרה זאת?

פריסטר: מובן שזה לא נאה.

צפרוני: זה אולי גם פשע.

שוראקי: דבר דומה שמעתי במקום שנקרא שדרות. העובדת הסוציאלית אמרה לאשה צפון־אפריקאית אחת שלא היתה צריכה ללדת כל כך הרבה ילדים, או היא אמרה: „חצי־הפגירה הזאת, שאינה מסוגלת בעצמה ללדת אפילו שנים, באה להגיד לי כמה אני צריכה ללדת“.

פריסטר: אם לא תינתן לעדות האלו אפשרות ליהנות מחנוך תיכון וגבות, אם לא יתנו להן אפשרות להשתתף בחיי העבודה, אם לא יתנו להן תנאי עבודה אחרים ואם גורמים צבוריים וממשלתיים לא יתחילו במסע לפיקוח על הילודה, יהיו האנשים הללו תמיד עדה של שואבי־מים וחוטבי־עצים. ובזה יש סכנה למדינה.

צפרוני: האמת היא שאנו כולנו זכינו להיות צאצאים של משפחות גדולות. ההתרחבות העצומה של העם היהודי היא תוצאה מן הילודה הגדולה של המאה ה־19, שבאה בדבבד עם צימצום תמותת התינוקות ושיפור התנאים ההיגייניים. אין אנו יודעים אם הגאון הוא הילד הראשון או הילד ה־11 במשפחה, ולא ברור אפילו אם גאונים מתחנכים ברעב או בשפע. אינני יודע אם העובדת הסוציאלית מביאה אושר לאותה אָם שאותה היא רוצה לחנך כביכול. הרגשתי אצלך הגנה בלתי־מסויגת על אותה אשה שלמדה שעליה להטיף להקטנת הילודה. אינני בטוח כלל שבכך נביא את הפרתן.

תומר: אתיחס לכמה דברים שנאמרו כבר ואשתדל כמורֶכֶן להעלות כמה אספקטים חדשים. דומני שאין זה מקרה שהבעיות האלו צצו עכשיו. אני סבור שההרגעה במצב הבטחון של מדינת־ישראל היא שהעלתה את הבעיה החברתית והתרבותית הזאת לראש דאגותיו של הציבור שלנו. אין לך דבר קל יותר מאשר לדחוק בעיות סוציאליות ותרבותיות לקר־וויית במצבי בטחון חריפים.

הבעיה שלפנינו אין אני רואה אותה כבעיה סוציאלית רגילה, כפי שרואה זאת החבר שדיבר לפני. אני נוטה לקבל את דעתו של ד״ר שוראקי שיש כאן מיפגש של המאה ה־9 והמאה ה־20, ומיפגש זה במציאות־נראנו הבשיל תהליכים סוציאליים ומנטליים במהירות מסחררת, ב„קפיצת דרך“. אותן בעיות סוציאליות היו עתידות להתעורר גם שם, אולם על־ידי המיפגש הקיצוני בין המאות השונות ובמתוחות שביניהן זיירונו אותן מבלי שתבוא הבשלה הדרגתית, אורגנית ומקבילה בקרב אנשים אלה, מבפנים.

ר פ: כמו שאומרים, סיר-לחץ במקום כור-היתוך.

תומר: עכשיו בבת-אחת נעמדות שתי רשויות זו מול זו. במידת-מה אינני רואה את ההתנגשות כבעיית עדה מול עדה אלא, במידה מרובה, כבעיית הישוב הוותיק כולו מול הישוב החדש כולו, בלי הבדל עדות. ההסברים הסוציאליים — ההר הנוצץ, הדר-הכרמל, מול הוואדי למטה, ואדי-צליב — אינם תופסים לדעתי. אין הבעיה שונה כשאנו מעמידים את מעברת צמח מול קיבוץ אפיקים, אם כי ראוי להוסיף, שחברה רודפת-מותרות כחברתנו רק הוסיפה שמן על מדורה זו. מובן מאליו, שחברה כזו מאבדת במרידיה קלף חשוב ביותר: את הזכות לתבוע מהזולת קרבנות, סבלנות, מאמצים.

ר פ: גם כאן זה ניגוד בין עדות.

תומר: אך כאן הרי יש לנו ענין של התנגשות העוני לא עם חברה קפיטליסטית אלא עם החברה הסוציאליסטית בה"א-הידיעה.

אינני יכול להגדיר בדיוק מהי אומה. אין צל של ספק, וכאן אני מזדהה עם מר ליבנה, שהציונות היא פרי התנועה האירופאית המשכילית, שהיא במידת-מה תנועת דוחקיהקץ. אמנם דחיקת-הקץ נכפתה עליה מבחוץ, המעבר לארץ עמד בסימן ההינתקות, הטראגיות והקסטרופה. המעבר הזה לארץ פתר בעיות פיזיות, אולי גם הניח יסודות לתרבות-לעתיד-לבוא. אבל ההווה עמד כולו בסימן הקרע. המעבר מ"מלכות השעבוד" ל"מלכות הגאולה" אינו חד וחלק כפי שניסו להציג זאת. רק שרלטניות מנסה לחפות על קרעים אלה.

ההתפרצויות האחרונות אינן מקרה בלתי-צפוי. אני קראתי חוברות רציניות ביותר של "מגמות" שבהן הופיעו עוד לפני שבע שנים באותה צורה הבעיות של ואדי-צליב. הצרה היא שיותר מדי פקידים ואנשי-מנגנון טיפלו בשאלות אלו ופחות מדי אנשי-מדע ואנשי-רוח.

צפרוני: מדברייך משתמע שאנשי-מדע ואנשי-מחקר ידעו מה הולך לבוא ופשוט לא פעלו די?

תומר: אין צורך להוכיח מחדש את הנפש ה"שפנית" השוכנת בקרב אנשי המדע והרוח. אך זוהי בעיה לסימפוזיון נפרד.

נדמה לי כי לא הבדלנו דיה-צורך בין שני מושגים שונים לחלוטין: כוונתי לציני-ליזציה ולתרבות. כאן אני מתיחס לדברי מר ליבנה. אינני חסיד ה"לורנסיות" האקזוטית שלו. אינני רואה בתרבות מדרגות לחשיבות ולהתקדמות. אינני יכול לקבוע שהמאה ה-20 היא תרבותית יותר מן המאה ה-17, למשל. השאלות שלנו הן שאלות של ציביליזציה, במידה שאנו מגיעים לבעיות סוציאליות. תנאי-עבודה אין בהם ערך אם אין אפשרויות פנימיות מקבילות להם. אין טעם לדבר על תנאים שווים או על שוויון כאשר בבית-הספר, וכאן אני מסתמך על נסיונם של מחנכים

ומנהלי בתי-ספר, על פי מחקרים שנערכו על-ידי משרד-החינוך והתרבות עצמו, בני עדות-המזרח מתקשים בקליטת מושגים אבסטרקטיים. יש דעה שהמחשה ויזואלית, סרטי לימוד, למשל, היא קרובה יותר ללבם. אבל כיצד יפתור זאת ביה"ס כשעליו לבולל במערכת מרכזית ניגודים קונקרטיים כה רבים? בי"ס כזה מוכרח לשלם את המחיר. אין לו, למעשה ברירה אחרת.

ועוד דבר: אינני חושב שחוקי-השבות היה כולו לטובה. אני מתנגד לכך שנעלה באופן אוטומטי כל מיני פושעים מצרפת ומפולניה רק מפני שהם יהודים. קיימת שאלה של ברירה.

בן-מאיר: חוקי-השבות אינו מקנה זכות לפושעים מועדים לבוא לארץ.

תומר: מי שבאמת, "התלבש" על העליה החדשה אלה הם המשרדים — משרדים כבכל העולם, טובים יותר או טובים פחות — ובדרך זו, במישרין ובעקיפין, נהפכה עליה זו טרף למפלגות. לפי דעתי אין לתת זכות בחירה לאדם שאינו יודע עברית, לאנלפבית ולמי שנמצא פחות מ-5 שנים בארץ (ואני כולל בזה את הורי, הנמצאים בארץ 6 שנים ועדיין אינם יודעים עברית). על-ידי מיתוס לאומי, שלא אפנס עתה לניתוח מהותו, אנו מנסים להאפיל על בעיות קונקרטיות.

השוני עצמו אין בו סכנה. מילדותי זכור לי למשל שבפולין היו 16 גלילות, 16 מיני ריקודיים, 16 מיני מנהגים של גלילות שונים. הפולנים הרשו לעצמם לקיים את השוני הזה ולא ראו בכך אסון לקיומם.

ד"ר שוראקי טוען שלא היתה כל בעיה בהשתלבות בתרבות הצרפתית בצפון-אפריקה. אצלנו קיימת גם נוסף על כך הבעיה של הקניית לשון לאנשים מבוגרים, ולכן אין מקום להשוואה. למרות כל עתיקותנו אנו מופיעים כאן כתרבות צעירה. אף על פי שאין כאן כוח דומיננטי שיכול לכפות את תרבותו על מישהו, הרי יש לנו הרבה מה להציע זה לזה אם תהיה בתוכנו סובלנות. וסובלנות אין פירושה מחול-השדים של העלאת עסקנים מעדות המזרח לרשימות מפלגתיות. ואין כאן שאלה של אוהדי שכבות מדוכאות כביכול. הפתרון גם לא ימצא בהורדת הרמה של בתי-הספר כדי להגיע לרמה של השכבות הנחשלות.

אני רוצה לחזור לאבחנה בין ציביליזציה לתרבות. אמנם אין כאן אצלנו עדיפות תרבותית לעדה מסוימת אבל יש עדיפות טכנולוגית, ואנו חיים במאה שבה גודע ערך עליון לערכים הטכנולוגיים.

אחד הדברים המאפיינים את הוויכוחים סביב ואדי-צליב — ואולי אחד הדברים הסימפטיים שבהם — הוא שימת הדגש בילדים ובחינוך. אני יודע כי יש פתרונות קיצוניים בצורת פנימיה, אבל יש סכנות בדרך זו. דווקא העילית הנוצרת בפנימיה היא הראשונה להתבולל, הראשונה שאינה חוזרת לכור-מחצבתה. יכול להיות שהפתרון הוא בית-ספר שתפקידו להחזיק את הילד מ-7 בבוקר עד 7 בערב, כולל ארוחות ועזרה בהכנת שעורים, ואפילו בילוי ובידור.

צפרוני: הגענו לסיום השלב הראשון. יכול להיות שמעתה נתרכז בעיקר בצד הפוליטי של הבעיות.

שוראקי: אני רוצה לומר כמה דברים פשוטים על בעיה מסובכת. בחוץ לארץ כמעט אינני זוכר ששמעתי אי פעם שאני צפון־אפריקאי. כאן מדברים יותר מדי על העדות. צריך לראות ביהודים ראשית־כל את האדם ואת היהודי, וזהו אסון להדגיש את השייכות העדתית. האינסטינקט של ההתקבצות וההתכנסות אצל עולי רומניה, פולניה וכ"ו היה חזק במידה מספקת לארגון התאחדויות של עולים בהתאם לארצות המוצא. העליה מצפון־אפריקה אין לה מנהיגות, לכן חשבו שמוכרחים לשים עליה „מוכתרים“. לפי דעתי זהו אסון. מוטב לקחת בשבילם מנהיגות של אנשים מאירופה מאשר לשים מוכתרים על העדות. יש מקום בארץ למין מוסד למיזוג גלויות כדי שתהיה התודעה נתונה לבעיה. מוסד זה יצטרך להיות קשר וגשר בין המדע ובין המעשה, להשפיע בארץ רוח חדשה, רוח של עם אחד. בעית העדות היא שלשלת של בעיות לאומיות ואפילו בין־לאומיות. לבעיה הזאת אין פתרון בארץ בלבד, כי הפתרון כולל את כל הקשרים בין הארץ לחוץ־לארץ, הוא כולל בעיות לא רק של העם היהודי אלא של העולם כולו במאה שלנו.

אנו חיים במאה ה־20, שהוציאה את האדם ממסגרת הזמן והמרחב. הכרתנו עדיין לא תפסה שעכשיו כמעט ושוחררנו מן המסגרות האלה. יש לחשוב על העובדות האלו, כי הן משפיעות באיזו צורה שהיא גם על בעית העדות.

לסיום דברי: נדמה לי שרמזו כאן על העובדה שילד מזרחי התפיסה שלו יותר מוחשית מזאת של ילד מערבי, שתפיסתו יותר מופשטת. זו עובדה קיימת, ויש לה סיבות חינוכיות וסיבות הנעוצות במנטליות של המזרחי. זה רואה בביתו רק דברים מוחשיים; ילד מערבי רואה גם דברים יותר מופשטים. עובדה קיימת היא שרוחו של המזרחי יש בה מגמות לסינתזה, אינטואיציה, חזון וקונטמפלציה, והאיש המערבי רוחו נוטה לאנליזה, לטכניקה. באיש המערבי יש מן המזרחי, וכן להפך. אני חושב שפתרון הבעיה אצלנו הוא להוסיף על הציביליזציה הטכנית המערבית שלנו ציביליזציה של הרוח. איש מזרחי אינו יכול להיות חפשי מבלי שתתגשמה נטיותיו לקונטמפלציה. אם נוסיף גשמה לציביליזציה הטכנית נמצא פתרון גם לבעית העדות אצלנו. אם גדל הגוף, צריך גם שהנשמה תגדל.

בן־מאיר: אומר כמה משפטים על הצדדים המעשיים של מכלול הבעיות שאנו דנים בהן. בהסחה־הדעת או בדיעבד נעשתה התחלה בכיוון של מיזוג גלויות. היא נעשתה על ידי קיום מסגרות של חיים משותפים שקמו לשם מילוי צרכים כלליים, כגון צבא, עבודה, חינוך, שפה וכ"ו, ועל זה אין חולקים. היות ובתהליכים האלה משתתפים, כנושאים או כנושאים, בני עליות שונות, התחיל באופן בלתי מכוון, טבעי וספונטני תהליך של מיזוג.

אבל יש מעצורים. קודם־כל, מכשלות הקשורות במשפטים־הקדומים. היות והעליות הביאו אתן תרבויות ומסורות שונות בכל השטחים, טבעי הדבר שמשפטים־קדומים

מסוימים דבקו בהן עוד לפני בואן וחלקם טופח בארץ. המשפטים־הקדומים קשורים לא רק בצבע העור אלא גם במנהגי לבוש ומאכל, באמונות, וגם ברמה השכלית (לא רמת ההשכלה) של בני עליות שונות. הזדמן לי, למשל, לדבר עם חבר כנסת אשכנזי דתי, שאמר שהוא רואה בעין טובה יותר עולים מן המזרח המוסלמי מפני שהם באו עם משפחה טהורה במובן הדתי, ואילו בני המערב מביאים אתם נשים נוצריות, ובעיניו זה פסול. זהו משפטים־קדום שמקורו בשטח האמונה הדתית, וזה כידוע מקור לצרות רבות. יש משפטים־קדומים שיש להם כביכול ביסוס בשטח המדעי, בקשר לרמה השכלית, או לצבע העור וכו'. לא מזמן כתבו בעתונים שבני העדות המזרחיות אינם מסיימים בהצלחה את לימודיהם בבית־הספר בגלל מיגבלות טבעיות־שכליות. הדבר הזה לא רק שלא הוכח אלא גם נסתר על־ידי מחקרים מוסמכים ויצר הרגשה רעה; מקורו במשפטים־קדומים.

הייתי בארצות־הברית וראיתי שם בני עדות שונות, ובתוכם גם אנשים מבני הארץ שממנה עליתי, מעיראק, ואחד מהם התלונן על הפליה בין ילדיו, שהם לבנים מאד, ובין ילדים אחרים, שחורים מהם, לרעת ילדיו, כמובן. לכן הוא רושם את ילדיו בבית־הספר כבני הלאום ה"ערבי" עד שמגלים שהם יהודים. שאלתי אותו לדעתו על הבעיה הגזעית בארצות־הברית, והוא אמר: "איך אני יכול לראות את השחור שווה לי?" ויהודי כזה אינו מוצא סתירה בין תלונתו לבין דעתו על הצבעוני.

תרבות המערב, ההתיישבות המערבית ביבשת החדשה ובארצות מזרחיות, הקולוניאליזם, כל אלה טיפחו משפטים־קדומים על רקע "צבעוני", ומכאן היה אך כפסע לתורת הגזענות, שאינה קשורה לצבע בלבד, והיא פרי אותה תרבות מערבית. המשפטים־הקדומים האלה הועתקו קודם־כל על־ידי יוצאי אירופה, שהם היסוד הדומיננטי בתרבות הארץ החדשה. הם קיימים כמובן בכל מקום, אבל כאן בארץ הם מתבטאים ביחסים בין העדות. זהו מקור רגש העליונות האפריורית של יוצאי אירופה. הוא לא נוצר בארץ. הוא טופח בארץ.

איך אפשר לסלק מכשלה זו? על־ידי הסברה. הרי זה נוגע קודם כל לפרט. להרגשתו. אם הפרט לא ישתחרר מזה, מוסדות לא יוכלו לעשות הרבה. מוסד מורכב מן הפרטים, והם קובעים. נחוצה הסברה המכוונת לעקירת הדעות־הקדומות. והיות וכלי ההסברה בארץ הם בידי אנשי המערב, נחוצים כלים להסברה בידי אנשי המזרח.

דבר שני הוא: בעיות חמירות. דובר כאן על רמת חיים, השכלה, מקצוע, וידוע שאמצעים חמריים יכולים להקל על חומרת הבעיה, על ידי חלוקה נכונה של תקציבים, בכיוון של העדפת צרכים מסוימים על צרכים אחרים. בצורך החשוב של השילוב יש להשקיע יותר כספים. לאנשי המזרח אין השפעה כמעט על חלוקת התקציבים. השפעה כזאת אפשר להשיג גם על־ידי מתן ייצוג גדול הרבה יותר במוסדות, לא ייצוג לשמו אלא לשם הכוונת הדברים שממילא עוסקים בהם במסגרות הקיימות. גם במסגרת המצב הקיים יש מקום ואפשרויות לשיפורים, כאשר בני המזרח ישתפו בתיכנון, בהכרעות ובהקצאת האמצעים לצרכים הבורים.

ד"ר שוראקי אמר שמדברים יותר מדי על „עדתיות“. אני אומר שהיא נוצרה על-ידי המפלגות. העולה מן המזרח בא ונקלע לחברה שיוודעת לעשות דברים רק על ידי ארגון, ולתוך המסגרות האלו נדחף ונסחב. אמרו לו: „היהו נציגי עדות, אבל רק במסגרת המפלגות הקיימות, המפלגה תמנה אותם והם יעשו מה שנגיד להם“. אלה הם ה„מוכתרים“, לפי ביטויו של שוראקי. מי שצועק עכשיו שהעדות נעדרות מנהיגות אינו יכול לרצות לתפוס את החבל משני קצותיו. כאשר יש סימנים של התגבשות מנהיגות, לא דווקא מתוך משמעת מפלגתית ואמירת-אמן, אז קוראים לזה פיצול העם והנצחת המחיצות, וזה פסול מכל הבחינות. אגב, כשעשו זאת „עולי מרכז אירופה“ בזמנם גם אז זה היה „פסול“ מראש, אבל הכל מסכימים עכשיו שלא צמחה מזה רעה. יש שלבים של התבדלות חיצונית שאין בהם פגם מבחינת ליכוד העם, אלה הם שלבי-ביניים המכוונים להסב תשומת-לב ראויה לצרכים מיוחדים של חלק מן העם. אם נסיונות ההתבדלות באים לשמם, הם פסולים. אבל התארגנות כזו צריכה לבוא כדי לעזור למוסדות, כדי לאפשר קליטה יותר קלה. זה אומר שהתארגנות עדתית אינה פסולה מבחינה עקרונית. לו היו בני המזרח שווים בכושר הארגוני לאירופים הרי בקלות אפשר היה לסתור את הדעה הפוסלת הזאת, שאינה נכונה בין כה וכה. אבל זהו קושי מעשי, לא עקרוני.

התארגנות עדתית יכולה גם להקהות את חוד הקיפוח מבחינה פסיכולוגית. יש לתת לעדות קול בהכרעות על תכנון הקליטה, תעסוקה וחינוך לבניהן. זהו דבר שלא צריך להעלות אותו בציבור כדחליל. זה אינו מביא לפיצול העם. אף פעם לא היתה כאן מפלגה עדתית מזרחית ראויה לשמה, וממילא גם לא הביאה לידי פיצול. התארגנות כנה כזאת שואפת לאחות את הקרעים, והיא יכולה להביא ברכה למדינה אם לא ישלילו אותה בגלל אינטרסים צרים.

רפ: אילו נוצרה המדינה לפני 50 שנה היינו יכולים ליצור תרבות על יסוד מה שהיה כבר, כמו כל מדינה קטנה. אבל המדינה נוצרה בתקופה של תרבות לבנטינית-אמריקאית, ובעיה זו קיימת אצלנו כמו בוונצואלה או בכל מדינה קטנה אחרת. אנשים בעלי תרבות מסורתית, טרום-טכנולוגית, נקלטים בתוך תרבות קוסמופוליטית, שעיקר משיכתה היא החיצונית והצדדים השטחיים שבה.

אנו רוצים שאנשי-תרבות ישארו כאן. אנו זקוקים לתרבות עברית מקורית. זה חשוב לא פחות ממהנדסים, וכאן לא תעזור שום הורדת רמה. התרבות העברית תיווצר בבית-הספר התיכון, ובצדק אמר שר-החינוך ארן שבית-הספר התיכון הוא הנקודה האסטרטגית שלנו בעשר השנים הבאות. צפויה לנו סכנת האמריקניזציה של עדות המזרח. זוהי לבנטיניות, ממש כמו זו של אותו יהודי-גרמני היושב כאן ומרגיש את עצמו עדיין קשור וחי בתרבות גרמניה שמלפני 30 שנה. התרבות המערבית הכובשת את העולם היא תופעה עולמית, אבל אצלנו היא חמורה יותר מפני שהבסיס המסורתי גהרס.

ומכאן לבעיה הסוציאלית של עדות המזרח בארץ. אפתח בהתייחסות לדבריו של

תומר על חוק־השבות והסלקציה. בעיני כל העם היהודי הוא יחידה אחת, וחוק־השבות הוא מסקנה מעמדתנו הלאומית. חוק השבות לא עלה ארצה אף יהודי אחד. כל יהודי שהגיע הנה או ששילם מכספו, או מכספי הציבור שילמו בעד עלייתו. הארץ צריכה להיות פתוחה, אבל העליה היא ענין של תקציבים, ושם עולה בעיית הסלקציה. רבים באו ארצה על חשבון הציבור, והתרגלו גם לחיות על חשבון הציבור.

מארקס אמר פעם שהפרולטריון של הקפיטליזם מחזיק את החברה ואילו הפרו־לטריון של רומא העתיקה החברה החזיקה אותו. גם לנו יש פרולטריון שהחברה מחזיקה אותו, שאיננו יוצר. לא רק מן המזרח, כי רבים מיוצאי־המזרח נקלטו דווקא בעבודה יצרנית. רבים מדי מתקיימים מכספי הציבור. המאבק המעמדי הפך מאבק על „איזה חלק אקבל אני מחלוקת הכספים“. אני אגיד לפי הנוסח היהודי הקלסי: „אילו לא היתה לנו אלא בעיה סוציאלית בלבד, דיינו; אילו לא היתה לנו אלא בעיה עדתית, דיינו“; והצרה היא שנוסף על השתים גם יחד יש לנו בעיה של פאראזיטיות ההופכת את שאר הבעיות לנטולות־פתרון.

חוץ מלחמת־מעמדות ובעיות סוציאליות רגילות יש אצלנו למעשה שני מיני שחיתות: של אנשים יהודים להסתדר, ושל אנשים שלא יודעים להסתדר; של טיפוסים פרזיטיים שיושבים בהדר־הכרמל, ושל טיפוסים פאראזיטיים בוודי צליב. התופעה של מדינת־סעד תוך כדי קליטת העליה היתה הכרחית. באופן או־בייקטיבי, אך כיום הפכה לרועץ.

מה אפשר לעשות? אין כאן סתם בעיה עדתית. אין גם סתם גזענות: אנו רואים גם פולנים שאינם רוצים שתתחתן בתם עם רומני. ולא עוד אלא שהניגוד עלול להחריף ככל שיעלו המקופחים בדרגה. בדרום־אפריקה, למשל, הניגוד החריף בהרבה עם עלייתם היחסית של הכושים. ככל שישכילו הצפון־אפריקאים אצלנו, תחריף הבעיה. המנהיגות שתקום בעדה זו, או שתפרוש ממנה או שתיאבק נגד השלטון של אחרים ביתר תוקף. אינני מאמין שאפשר להביא סוציאליזם כמתנה לעם הזה, מלמעלה, וכך גם אי־אפשר להביא תרבות מלמעלה ותנאים סוציאליים בהענקה. הגיע הזמן שהם ייאבקו על תנאיהם, והדיון צריך להיות על המסגרת ולא על עצם המאבק.

ואדי־צליב כשלעצמה איננה חטיבה. רבים כאן הם פאראזיטים שלא הצליחו להסתדר כי לא רצו להסתדר בעבודה יצרנית. הבעיה היא לא ואדי־צליב. רבים מבני העלייה הצפון אפריקאית עובדים ויוצרים והפכו לאלמנט חיובי מאד במדינה, אך הבעיה העדתית קיימת גם לגביהם בצירוף עם בעיה סוציאלית. המדינה עושה עוול לענין בכך שריפזה את הדבר סביב ואדי־צליב. הבעיה היא גם במושבי־העולים.

המאבק כשלעצמו איננו אסון. יכול להיות מאבק גם בציבור רחב שיש לו יעוד משותף. אינני מקבל גם את האשמה של „אלמנטים פליליים“. על פועלים אמרו

תמיד שהם „אלמנטים פליליים“, שהם שותים בבתי־מרוח או שיש להם יותר מדי ילדים (מלתוס).

צפרוני: אתה סבור ש„פאראזיטיות“ היא אשמה יותר או פחות מאשר „טיפוסים שליליים?“ אני חולק על דעתך שיושבי ואדי־צליב הם פאראזיטים. אולי השקפתך היא שטיפחה את המתיחות הזאת. ובמידה שהם פאראזיטים, הרי הם היו כאלה גם בחוץ־לארץ. לפי דברי שוראקי, יכלו לעשות „מסח'רה“ עם הערבים בארצות־מוצאם.

ליבנה: הרבה יהודים נעשו פאראזיטים רק בישראל.

רפ: מה שהיה להם שם בגדר התעסקות, בארץ הוא נהפך לפאראזיטיות. המקצועות היהודיים של תנאי הגולה אינם מאפשרים הסתגלות פוריה בארץ... מדברים על „עיליתות“. אבל מנהיגות יש בה שני תנאים: א) לא תיתכן עילית שתהיה פוליטית בלבד. העילית של יוצאי־גרמניה כוללת לא רק את פנחס רוזן אלא גם את התזמורת הפילהרמונית, מנהלי הבנק הלאומי, אנשי חינוך, אקדמאים וכו'. היא מתבססת על תכנים חברתיים ותרבותיים ולא רק פוליטיים. ב) תנאי נוסף ל„עילית“ הוא שמזדהים אתה מלמטה. היא משמשת מופת ודוגמה לחיקוי, מטרה לשאיפה. לכן הקיבוץ התנועת־הנוער בתנאי החברה של היום אינם עילית. רוב הציבור אינו מזדהה אתם ואינו רוצה להיות כמוהם. זה מצער וטעון תיקון, אבל זאת המציאות. העדר העילית מעמיד אותנו כיום במצב ששום חלוקת תפקידים לא תביא לו פתרון. זאת היא בעיה לימי דור אחד לפחות.

אם מדובר על תכנית מרחיקת־ראות, אין לנו אלא שני דברים:

א) חינוך, לטווח ארוך מאד. וכאן יש לי הצעה שלא ממשלת בן־גוריון וגם לא ממשלה שליבנה עלול לעמוד בראשה לא תקבל אותה: להקציב כסף לכל תנועת־נוער. בלי הבדל מפלגה, שתפתח מועדון בשכונה שעדיין אין בה מועדון, שתפלוש לשכונות העוני. חינוך איננו בית־הספר בלבד. אחד הפתרונות האפשריים הוא תנועות, מועדונים, ארגוני צופים שיאחדו שבט מואדי צליב ושבט מהדר־הכרמל במחנה־עבודה בקיץ.

תומר: אתה יודע במי תנועות־הנוער מעוניינות באמת!

רפ: ב) הבעיה היא מעמדית, בסופו של דבר, רק מדינה סוציאליסטית יכולה לפתור אותה באמת, על־ידי מפעל פיתוח ענקי. ולא במתפונת הרוסית דווקא. ובינתיים צריך להתכונן ולהכין כלים למאבק מעמדי וחברתי חריף הרבה יותר בעוד 20 שנה, כי אין למנוע את המאבק וההתנגשות, אפשר רק להכין את עצמנו ומסגרותינו כדי שיהיה נסבל ויתן פרי.

צפרוני: הדוגמה היחידה למדינה סוציאליסטית לעת עתה היא זאת שבה נפתרים הדברים האלה בבית־סוהר. דוגמה אחרת אין. אבל אני לא אכנס לזה.

רפ: ממדינתנו מצפים למשהו חדש, וגם בסוציאליזם יכול להיות לנו משהו חדש לומר.

צפרוני: אתה מטיח האשמות של טיפוח פאראזיטיות. זו נקיטה קלה מאד של שבלונה. היתה תקופה שמי שלא היה עובד־אדמה נחשב כאן לפאראזיט. מאז השתנו הדברים. יש לי מגע עם אנשי ואדי־צליב ועם „הטיפוסים הפליליים” של באר־שבע. לא הבטלה מאפיינת אותם. הם עובדים קשה, ורק פגישתם עם אותם מוסדות שהם ה„עילית” חינכה אותם לפאראזיטיות. חינכו אותם לכך שלא צריך לעבוד, שאפשר למפור ולקנות קולות.

רפ: תופעה זו קיימת בכל ארץ־הגירה דמוקרטית. עיר כמו בוסטון היתה דוגמה מובהקת לכך. האם אתה רוצה לבטל את הדמוקרטיה?

צפרוני: לא. אני רוצה לבטל את הדמוקרטיה של שניפשוק וסלאבודקה. גם אמריקה קיבלה הגירה. דבר זה אינו מיוחד לנו. אנו רק מתימרים לומר לעולם, מטעמי תעמולה, שזה דבר מיוחד במינו.

בן־מאיר: יש בארץ מדיניות מסוימת של חלוקת תקציבים. אביא לכם דוגמה של אימתן תנאים שווים לעולים מארצות המזרח ולאלה מן המערב: „כשמעלים אנשים להתישבות, יש להתחשב בקריטריוני המנטליות של העולה ולפי זה לקבוע לו דרגת חיים לפי מקום מוצאו, כלומר, כשאנו מעלים על הקרקע אדם שעלה מאירופה יש להעניק לו תנאים מתאימים, ובאותו תקציב אפשר להעלות על הקרקע מספר כפול של תימנים; כי הרי מה יעשה התימני בתקציב הנוסף? יקנה לו אשה נוספת? או ישים את הכסף בג'ארה או ילך לראות את אליזבת ברגנר?” זה היה בשנת 1950, והדברים נאמרו מפי אישיות רמת־מעלה בשטח הקליטה אז.

גלעד: לא בוצעה מדיניות כזאת.

ליבנה: מלחמת מעמדות מצויה בכל חברה ותמיד תהיה. מלחמת המעמדות בישראל היא — מי יהיה פועל־דחק ומי שר־דחק. בני עדות המזרח מרגישים באינסטינקט בריא שאיננו מתפרנסים מפרי עבודתנו. המדינה מוחזקת מבחוץ, ובתוך זה מישוה מקוים טוב יותר ומישוה לא־טוב. אם רוב התמיכות הממשלתיות, כולל תקציב הפיתוח, מוזרמות למשק הוותיק ובשביל לימוד מקצוע לעולים חדשים אין כסף — הרי אלו תוצאות מלחמתם המעמדית של חוגים מסודרים נגד שכבות חדשות וחסרות־אמצעים.

מוסכם בינינו שעדות־המזרח צריכות לעלות מבחינה חברתית וכלכלית ומוסכם שעולים בעזרת פוליטיקה. מארקסיסט יכנה זאת מלחמת־מעמדות, ליברל יקרא לכך תחרות בין המעמדות. ההבדל הענייני אינו גדול. השאלה היא: מהי הדרך הפוליטית כדי להגביר את כוחן של עדות־המזרח? הגעתי למסקנה שמפלגות עדתיות אינן דבר רע בשעה זו. בעזרתן תגבר השפעת המעמדות המדופאים על הגורמים

הכלכליים ועל חלוקת התקציבים. המפלגות הישנות נכשלו בהעלאת הכוחות העסקניים בין עולי המזרח. המפלגות מבכרות גרורים, שתפקידם לספק מקסימום קולות במחיר מינימום מועמדים מזרחיים להחלפת תופסייהכסאות האשכנזים. ברבעון „עם ושבט“ פורסם, עליידי עסקן מזרחי מ„אחדות העבודה“, כי במוסדות ההסתדרות העליונים יש רק 5-7% מבני עדות המזרח. שעה שחלקם בהסתדרות מגיע ל-60%. יש סולידריות מעמדית בין העסקנים הוותיקים — האשכנזים — לשם שמירת עמדותיהם. מעלים קצת סתגלנים-קרייריסטים מבין המזרחיים, ובזים להם. מלחמת מעמדות היא חלק אורגני מהיווי אומה. זהו דבר חיובי. אין חברה בלי מאבק סוציאלי פנימי.

באסיפה המיסדת של המפלגה-הלאומית-הספרדית ראיתי תמונה של תסיסה סוציאלי-לית היולית. אלה אינם מנגנון, ואנשים כאלה צריכים לעלות למועצות הפועלים, לעיריות, לכנסת. כך תבוא התגבשות כלל-לאומית, לא עליידי העלאת גרורים ומיני מוכתרים.

תומר: וצורת-המעבר הזאת, איך תסלק את עצמה?

ליבנה: מדוע ויתרה הבורגנות בארצות המערב לפועלים השכירים? היא ידעה שאם לא תוותר קצת לא ישאר לה כלום. הפועלים נאבקו והשיגו את שלהם. אם לא מוותרים, מפסידים הכל. מי הוא המפלג את האומה? אם בוועד הפועל של ההסתדרות יושבים רק 5-7% מבני עדות המזרח, הרי המפלגות הקיימות מפלגות את האומה.

מהנדסים, רופאים ואנשי-מחקר אי-אפשר לייצר בן-לילה. זהו תהליך ממושך. הכיוון ההשכלתי בין המוני הנערים של עדות המזרח צריך להיות חינוך מקצועי, לא בית-ספר תיכון כללי. (אגב, רבים מן הפולנים ה„מומחים“ שבאו בשנים האחרונות למדו מספר חדשים בקורסים בפולניה ומופיעים כאן כמומחים). אך מארגנים, מזכירים וחברי-כנסת אפשר לחנך בזמן קצר. הרציתי במועדון עולי עיראק ברמת-גן, ומסופקני אם ייקל למצוא בארץ אסיפה של מאתיים איש בעלי רמה גבוהה מאשר במועדון זה. ואם אינם מומחים מבחינה טכנולוגית, הרי ודאי אינם ראויים פחות מהאשכנזים לתפקיד עסקני. העליה הפוליטית של בני המזרח מוצדקת לא רק מבחינת הכורח הלאומי אלא גם מבחינת היעילות. לא יהיה זה אסון אם במקום כמה מידידי הקשישים בפנסת יכנסו אנשי האינטליגנציה מתוניס, פרס או עיראק. המפלגות העדתיות מגבירות תהליך זה — גם במפלגות הישנות.

גלעד: הייתי רוצה רק לתקן מספר פרטים משטחים שאני מתמצא בהם. מר בן-מאיר אינו חשוד בעיני שהוא רוצה להוציא לעז של המדינה, אך בכל-זאת המציאות שונה לגמרי מן הנתונים שהוא מסר לנו. ב-1949 בנו אותם המבנים של 32 ממ"ר לאנשי צ'כיה וליוצאי המזרח וב-1956 שיפרו את המבנים לאנשי עדות המזרח וליוצאי פולין ובנו לכולם 56 ממ"ר. אני מדבר על מבנים בהתישבות.

ליבנה ציטט מספרים שמהם יוצא שהמדינה מסרה ל"תנובה" כך וכך מיליונים אף על פי שתוצרת החלב רובה באה ממשקי הוותיקים. והנה אני, למשל, בתור בעל משק, השקעתי מהכנסותי כמה אלפי לירות במחלבה. האמת היא שפיוס לא היתה הצדקה לקחת מן הוותיקים שוב כדי ליצור כלי-קיבול חדשים לתוצרת חלב מן ההתישבות החדשה, והיות ומן המתישבים החדשים אי-אפשר היה לקחת, נתנה המדינה את הכספים להקמת כלי-קיבול בשביל ההתישבות החדשה.

צפרוני: מר גלעד, לפני כמה שבועות התפרסמה הודעה מטעם הוועד-הפועל של ההסתדרות ומחלקת-ההתישבות של הסוכנות היהודית על מתן הלוואות להקמת בתי-אוכל לקיבוצים ותיקים. ידוע לך מה האמת בידעה זו?

גלעד: לא ידועים לי פרטים בענין הזה.

אני רוצה עוד לברר אצל מר ליבנה אם כוונתו לכך שבני המזרח יעלו לעמדות בציבור או שצריך להעלות אותם?

ליבנה: עליהם לעלות בכוחם-הם.

גלעד: ודאי במידה שהם מתארגנים מעצמם הם משיגים ייצוג. אביא דוגמה אחת מן הימים האחרונים. המושבים החדשים החליפו את שמואל זיין בעולה מתורכיה במוסדות של תנועת-המושבים. משמע שבמידה שידועים להתארגן, במידה שהם יתארגנו ויתקדמו — הדרך פתוחה לפניהם.

פריסטר: נשמעה דעה שהקמת מפלגות עדתיות היא תופעה חיובית. דעתי היא אחרת. מפלגות עדתיות מעבירות כוחות פוליטיים של חבריהן למסלול צדדי, שלא לתועלת המדינה. כל מאבקן יהיה למען העדה ולא ליצירת תנאים חברתיים-פוליטיים מסוימים בארץ.

אני מבין שעדה מתארגנת בארגון, אבל לא במפלגה פוליטית. יש, למשל, התאחדות עולי פולין או הונגריה, ואין לה שאיפה להקים מפלגה משלה.

בן-מאיר: להם אין צורך.

תומר: זה גם לא בדיוק כך. "לנדסמנשפטים" למיניהם מפעילים לחץ על מפלגותיהם, כך היה בבחירות הקודמות וזהו המצב גם בבחירות אלו. פריסטר: אינני יודע, לא הייתי אז בארץ. על כל פנים, "גוש" זה עדיין לא מפלגה.

צפרוני: ובכן דע לך שכל הארגונים של העולים סופם שיתמזגו במפלגות.

פריסטר: זאת תופעה חיובית. גם במסגרת המשטר הקיים קיימות אפשרויות לפתור את הבעיה, לעבד תכנית לטווח ארוך. יש מפלגות שיש להן תכנית קונסטרוקטיבית לפתרון הבעיה, ואני מתכוון למפלגות הפועלים. אני חושב שבני

עדות המזרח יש להם מקום להיאבק למען האינטרסים שלהם בתוך המפלגות שלפי מעמדם הם שייכים להן.

ליבנה: מפ"ם היא מפלגה של בעלי משקים קיבוציים. איזה מקום יש בה לעדות המזרח?

פריסטר: אינני מייצג כאן שום מפלגה, ואינני רוצה להיכנס כאן לוויכוח זה, אם כי אני מתנגד לדעתך. יש לדעתי מקום למאבק זה בתוך משטר סוציאליסטי בלי מרכאות. האם קיימים תנאים אובייקטיביים להקמת משטר זה? לא זה המקום לוויכוח על כך.

תומר: רצוני רק לתקן רושם לא נכון שנתקבל אולי מדברי. אני לא התכוונתי בדיוק לשלול את חוקי-השבות, כוונתי היתה לקבוע שבתוך השאר הוא מעמיס על המדינה, לטובה ולרעה כאחת, את כל הבעיות שעליהן דיבר אורי רפ.

בן-מאיר: חוק השבות לא „סחב“ עולים מצפון-אפריקה לארץ. עשו זאת השליחים של הסוכנות במחנות שהקימו בצרפת ועלית הנוער, וטוב עשו.

רפ: יש עוד נקודה אחת שהיא מוסכמת על כל המשתתפים בדיון הערב: הפוח של אנשי עדות-המזרח עצמם נחוץ כדי להעלותם.

צפוני: במידה שהם יתחילו להתארגן, במידה שיתחילו להתארגן ככוח, יפריע להם הפוח שפנגד. אינני יודע אם יש לנו כאן ענין במלחמת מעמדות, אבל תוך כדי מאבק בין המקופחים לבעלי-הזכויות יעלו המקופחים מעלה-מעלה.

גלעד: אולי יש עוד דבר מוסכם בינינו, והוא: שהפוח זקוק להכוונה ולא לסטיכיה.

צפוני: עצם הדבר שאנו מגיעים לכלל דעה מוסכמת בכמה נקודות הוא דבר חיובי, כך נדמה לי. ניתן גם להגיע לפשרה על הדרך שבה יוכלו המזרחיים לעלות. העובדה שהגענו למעין מכנה משותף היא זכותה של האכסניה, ובוודאי גם של המתאכסנים בה. אני מודה לכולכם.